

LES CASES DE PESCADORS

Jordi Soliguer i Mas

Arquitecte tècnic. Graduat en Llengua i Literatura Catalanes

És evident que els habitatges responen a les formes de vida dels seus habitants. Els espais interiors donen solució a les necessitats més peremptòries i la imatge externa és el resultat de la implantació en el terreny, en la xarxa de carrers, però també de l'orientació, de l'orografia i de la climatologia de la zona.

En aquest article em centro en les cases de pescadors, això vol dir d'una vila marinera, i, més exactament, de la zona que més conec, que és la part marítima de la comarca de la Selva. Perquè no tots els pobles de la Costa Brava, per no dir de la costa catalana, reuneixen les mateixes condicions climàtiques ni ofereixen les mateixes característiques físiques. Per tant, parlaré dels models d'una zona concreta, alguns exemplars dels quals es poden encara admirar fent un tomb pels nuclis més antics de Blanes, Lloret i Tossa.

Al llarg dels anys que fa que exerceixo la meva professió, he vist l'enderrocament de moltes ca-

ses velles dels barris vells. M'han motivat d'una forma especial les construccions més humils, les que pertanyen a l'arquitectura popular i en són resultat. Sempre he tingut la curiositat de cercar-hi objectes, de fixar-me en els detalls constructius, en les maneres de fer que s'hi endevinen, d'analitzar els materials emprats. M'ha interessat la distribució interior, imaginar-me l'estil de vida que es respirava en cadascuna. Esbrinar el perquè de les formes, dels elements arquitectònics i la funció que acomplien. He admirat aquestes mostres úniques d'arquitectura autòctona. Cada petit habitatge és un conjunt harmònic. A poc a poc, aniran desapareixent per quedar esborrades fins i tot del record.

Penso que val la pena recopilar una sèrie de dades, deixar constància d'una realitat que ha existit, d'uns estils arquitectònics i d'unes maneres de construir d'èpoques concretes que formen part de la nostra història. Voldria remarcar, també, l'existència de solucions constructives perfectament vàlides avui en dia que durant molt temps han quedat en desús o s'han desestimats, tal vegada equivocadament.

Portalada de llinda i brancals de pedra.

L'arquitectura popular és l'arquitectura del poble, una arquitectura que surt de l'home i per a l'home. Reflecteix la seva adaptació geogràfica, els costums dels pobles, la funcionalitat estricta de cada element, el grau de benestar dels qui l'habituen, l'activitat a què es dediquen. És l'art de la senzillesa.

Els edificis estan basats en les necessitats primordials de la família que hi viu i en la iniciativa espontània de la gent del poble. Són edificis construïts segons criteris lògics i solucions tradicionals, sense seguir uns plànols perfectament definits i sense que la seva execució l'hagin dirigit professionals de l'arquitectura. Foren els mestres d'obres i els bons artesans els qui les van bastir.

M'agradaria que aquest article servís perquè el lector recordés — amb més o menys nostàlgia — el temps passats i perquè, sobretot, conegués millor la vessant física i humana dels nostres pobles. Duran

Aspecte exterior de dues cases de les més senzilles.

i Ventosa deia: «Ara que es parla tant d'universalisme, cal recordar que, per ser universal, primer s'ha d'estimar la font de la cantonada del carrer on hom va néixer». També estaria bé que aquest breu resum ens incités a la reflexió per entendre que, a voltes, no cal enderrocar per aconseguir una bona solució, sinó que la conservació de la façana o l'aprofitament de solucions compositives poden ser prou satisfactoris. És l'hora de posar mesures que frenin la degradació i iniciar una època en què les coses es facin més bé com a conseqüència i resultat de la conscienciació individual i col·lectiva, perquè aquestes poblacions costaneres han estat subjectes, amb més o menys intensitat, a una dura pressió constructiva sustentada en interessos, moltes vegades externs.

Com són aquestes cases de gent senzilla? Són habitatcles unifamiliars de dimensions petites, tant en superfície com en alçada, i estan agrupades en carrers estrets, vora la platja, formant barris perfectament definits. És important ressaltar la proximitat a la platja. La vida d'un gran nombre de famílies depenia del mar d'una forma pràcticament total. La pesca era l'economia bàsica i única. Els productes del mar eren la base de la subsistència. A la platja hi reposaven les barques, les dones hi remendaven les xarxes, s'hi estenia la bugada perquè s'assequés al sol, i fins i tot s'hi emmagatzemaven la llenya i el carbó per al foc a terra. La riba era també el lloc de llençar les deixalles (els temporals ja tenien cura de reciclar-les). Així mateix, a l'època naval, les drassanes on es construïen els vaixells també estaven situades a la platja.

Quantes estones s'ha passat la gent de mar mirant l'horitzó, cercant algun indici de la situació meteorològica, albirant quin temps faria, buscant la confirmació de poder avarar la barca, esperant angoixats que el temporal amainés!

La ubicació de les cases agrupades en carrers i carrerons ve definida primordialment per la proximitat a la feina, per la bona orientació respecte de la llum solar i també per la possibilitat de protegir-se de

les invasions dels pirates. Aquests carrers, que creen una xarxa natural de connexió entre ells fent les corbes necessàries i superant els desnivells que calgui, foren el nucli essencial de les poblacions. Darrere de cada finestra s'endevinava l'alè d'una família, el neguit d'una existència. Homes i cases s'harmonitzaven fins a la fusió, perquè homes i cases mesuraven el gest.

Faré unes breus pinzellades de les edificacions i en destacaré els elements més característics. Són el testimoni d'una estètica i d'un tipus de construcció que té la força i la bellesa dels productes artesanals, nascuts de la dedicació, l'amor i l'ofici dels homes.

L'aspecte exterior, o sigui la façana, és molt simple i pla, de línies senzilles, sense cap element postís. De la superfície emblanquinada (pràcticament totes les cases es pintaven de blanc) destaquen els forats de les obertures, de dimensions més aviat petites, els quals respecten uns eixos de simetria verticals. La part superior de la façana s'acaba amb el ràfec de la teulada. A la base en contacte amb el terra es forma un sòcol, que es pinta d'un color diferent del blanc. És el punt de connexió de l'edifici amb la vorera i protegeix els baixos de la façana dels esquitxos de la pluja. Es cobreixen amb teulada inclinada i no amb terrat pla. La teulada, executada amb teula del país de color vermellós, és una constant. Vol dir, doncs, que encara que siguem un país mediterrani som també un país de pluja abundant en les estacions de la tardor i la primavera, motiu que justifica la solució emprada. L'aigua no es recull sinó que es llença carrer avall, a diferència del que es fa en altres indrets, on l'emmagatzemen perquè els manca. Els pobles disposaven de fonts públiques d'aigua de mina en quantitat abundosa pràcticament durant tot l'any.

Ràfecs o barbicanes

Són els elements que coronen l'edifici i conformen l'inici de la teulada. Tenen la funció de protegir la façana de l'aigua de la pluja, i per això sobresurten 50 o 60 cen-

SÓN HABITACLES UNIFAMILIARS DE DIMENSIONS PETITES, TANT EN SUPERFÍCIE COM EN ALÇADA, I ESTAN AGRUPADES EN CARRERS ESTRETS, VORA LA PLATJA, FORMANT BARRIS PERFECTAMENT DEFINITS.

Ràfec de bella composició, ben treballat.

Ràfec amb tortugada i finestra amb estenedor de roba.

tímetres. Si la barbacana té incorporada la tortugada, aquesta recull l'aigua i la vessa sobre la voravia mitjançant una canalera de terrissa col·locada vista per la façana i que s'encasta a la paret només en el tros corresponent a la planta baixa. A més a més, l'edificació s'embelleix amb aquest acabat a la part superior. Se'n poden fer de diverses formes i així s'obtenen multitud de combinacions, i es poden posar més o menys filades o col·locar les rajoles de maneres diferents. N'hi ha d'acabats amb la peça anomenada *tortuga*. És interessant observar el bon gust i la minuciositat dels paletes. Val la pena contemplar-los i badar-hi una estona.

Obertures

Les finestres són petites perquè només tenen la missió de ventilar. Aquest és un país de llum: no feien falta grans obertures. A més, com més grans són les finestres més fred hi passa. De llum n'hi havia de sobres. Cal tenir en compte, també, que pràcticament tota la vida es desenvolupava al carrer. Dins de casa es feia només el que era imprescindible.

Els tipus d'obertures varien segons les cases. Van des de les més simples, que es limiten a formar brancals i llindes amb totxo que posteriorment es deixen

arrebossats i emblanquinats, fins a les que s'emmarquen amb pedra vista. Aquestes últimes tenen un encant especial. Les finestres i portes estan emmarcades per brancals, llindes i ampits de pedra. A la llinda de la porta, en algunes ocasions, es posava l'any en què s'havia construït la casa.

Els balcons, si alguna casa en tenia, manifestaven la pertinença a una classe social més alta, com podia ésser algun capità o patró de vaixell. La immensa majoria d'habitatges no en tenien.

També es pot observar que els portals d'entrada es diferenciaven segons la forma i la manera d'emmarcar-se. Així, tenim:

- Arc de mig punt de pedres adovellades. Generalment la pedra central porta la data de construcció, i fins i tot algun escut. És molt resistent al pes que suporta. Remarca la importància de la casa.

- Llinda de pedra i brancals de pedra escairada d'amplada variable en el sentit de la façana. També porta normalment inscripcions a la llinda, com la data de construcció, el nom del propietari, etc. No és gaire resistent, perquè la pedra treballa malament la flexió. Això provoca que per damunt de la llinda s'hagi de formar un arc de descàrrega fet de totxo massís, col·locat a plec de llibre. Manifesta també

Portalada composta per brancals i arc rebaixat de pedra. L'arc està format per tres peces, la del centre és la clau de volta.

Portalada formada per un arc de pedres adovellades.

que és un habitatge d'una família d'un cert nivell econòmic.

- Arc de tres pedres formant un punt rebaixat, o sigui una llinda arquejada i brancals laterals de pedra escairada d'amplada constant, de manera que l'arc i els brancals formen una entitat homogènia. Les tres peces que formen l'arc tenen la forma necessària perquè puguin encaixar i transmetre la càrrega als laterals, especialment la central o clau de volta. No és un arc resistent i, per tant, cal també fer un arc de descàrrega a la part superior. No destaca gaire de la resta d'obertures de la façana.

Sistema estructural

L'alçada d'aquestes cases és bàsicament la corresponent a planta baixa i primer pis, encara que algunes tenen un segon pis. En aquest cas, l'última planta es destina a golfes.

Pel que fa a l'estructura, les parets mitgeres i de façana es formen de pedra paredada amb morterot de calç (barreja de sorra, aigua i calç). No obstant això, les més antigues tenen les parets fetes de pedra i fang.

Els sostres s'executen de diverses maneres:

- Voltes de rajola estampides a les parets i omplertes de morterot alleugerat amb olles i gerres de ceràmica buides, amb la finalitat de treure'ls pes. Aquest tipus de sostre s'utilitza bàsicament a la planta baixa. És molt sòlid i resistent i pot suportar pesos importants. Hi ha una gamma molt rica de tipus de voltes: de canó, bufada, apetxinada, d'aresta, etc.

- Biguetes de fusta i enfustat clavat a les bigues. És un sostre lleuger i força primitiu. Es col·loca en plantes intermèdies i és trepitjable.

- Biguetes de fusta, llates de fusta perpendiculars a les biguetes i rajola. És un sostre força lleuger. Es pot col·locar en qualsevol planta, fins i tot a la coberta, per la qual cosa, a més de posar-lo seguint el pendent, cal col·locar les teules per damunt de la rajola.

- Biguetes de fusta i revoltos de rajola omplerts de runa i morterot, fent l'acabat superior amb rajola. És un sostre bastant resistent. Cal fer un encaix longitudinal a les biguetes per recolzar-hi els revoltos. Es pot col·locar en qualsevol planta. Moltes construccions es van fer amb aquest sistema.

- Sostre de salt de garsa. Només es pot fer a la teulada. Es col·loca en pendent. Consisteix en biguetes de fusta, llates de fusta

Sostre de bigues de fusta, llates de fusta i enrajolat. El blauet era un color usat habitualment.

perpendiculars a les biguetes i les teules col·locades directament i en sec sobre les llates.

Les escales es formen mitjançant la clàssica volta a la catalana de dos gruixos de rajola. Són realment enginyoses les solucions estructurals que es donen per crear el forat de l'escala.

Per exemple, una part del sostre fet amb volta de rajola, un tros de biga contrapesat on es recolzen dues bigues més, etc.

Armari vidriera encastat a la paret.
Sostre de bigues de fusta i empostissat.

Interiorisme

Quant a la distribució interior, és d'una simplicitat absoluta. La casa del pescador no requeria, a diferència del mas del pagès, espais per guardar la producció, ja que havia de vendre el peix que havia extret del mar a la mateixa platja on desembarcava.

A la planta baixa hi ha l'entrada, la sala menjador, la cuina —que moltes vegades està integrada al menjador col·locant-hi la pica i els fogons en un racó— i la comuna, ubicada sota l'escala. No hi falta una important xemeneia escalfapanxes al voltant de la qual es passen les llargues vetllades d'hivern. L'escala es tanca amb una porta a la planta baixa per evitar els corrents d'aire i separar la zona de dia (planta baixa) de la zona de nit (planta alta). En un gran nombre de casos, l'escala està adossada a la paret de la façana.

Al primer pis hi ha un parell d'alcoves dormitori que molts cops no ventilen directament al carrer, ja que estan situades al fons, o sigui a la part oposada a la façana. Les cases que tenen una altra planta la destinen a golfes: és una sala sense cap distribució específica i pot servir com a traster o com a dormitori amb més d'un llit, depenent de la família que l'habiti.

Cal adonar-se que l'estructura de l'edifici condiciona la distribució i no al revés, perquè amb bigues de fusta no es poden superar llums de càrrega de més de tres o quatre metres, com a màxim. Això comporta que, si la mida del solar és més ampla, cal construir una paret de càrrega al bell mig de l'edifici. Aquesta paret, que ha de ser de totxo massís de 15 centímetres, és la que separa les dues alcoves de la planta primera i l'entrada de la cuina menjador a la planta baixa, i, per tant, defineix els espais.

Totes les parets interiors estan emblanquinades. Encara es pot observar, en les cases que es conserven, el seu aspecte abonyegat per les moltes capes de calç que han rebut.

Els paviments són de rajola ceràmica de 14 per 28 cm o bé de

Vista interior d'una obertura. Els vidres de la finestra són petits i es tanquen amb porticons.

Escala d'accés a la planta superior amb la corresponent porta.

cairó de 20 per 20 cm (per poder ser esterrejats, a còpia de suc de munyeca i de genolls, amb aigua o sulfumant). Els graons s'acaben amb marxes de fusta i rajola com la del paviment. Els pedrissos de la cuina es revesteixen de rajola vidriada i s'hi col·loca un perfil de ferro com a cantonera per no escantonar-los. Incorporen un fogó de carbonet que cal atiar amb un ventall.

La comuna és simplement un espai que disposa d'un banc de fusta amb un forat rodó que es pot tapar i que comunica directament

amb el pou sec. Ventila generalment al carrer per una petita espitllera vertical.

Materials

Els materials utilitzats en aquestes cases són propis de la zona, és a dir, obtinguts o produïts en el mateix terme. Així, veiem que:

- Les teules eren fetes a les bòviles existents a la vila. Eren de color vermellós fosc, d'un so una mica sord en picar-les amb la paleta i de mides força grosses en compara-

Racó de l'estança principal de la casa. Es pot veure l'escalfapanxes, el fogó, el forn, la pica i l'armari rebot; tot concentrat en poc espai.

LA VIDA DEL PESCADOR ÉS UNA VIDA SENZILLA, UNA FORMA DE VIURE EN CONTACTE AMB LA NATURA, I LA CASA ÉS UN REFUGI, UN RECÉS ACOLLIDOR PER DESCANSAR I PROTEGIR-SE DELS MALS ORATGES.

ció amb les que s'utilitzen actualment. Es feien també les peces especials per recollir l'aigua, denominades *tortugues*, com ja s'ha dit.

- La pedra, tant de les parets com la que es carejava i arestava per formar els brancals, les llindes i els ampits de finestres i portes, és de les zones rocoses properes a les poblacions. Quan els paletes no tenien feina, es dedicaven a treballar els bolos de pedra per tenir-los preparats en el moment en què aconseguien l'encàrrec de construir una casa.

- Les bigues de fusta són de pollancre o d'altres arbres indígenes, preparats i tallats per a bigues pels fusters de la zona.

- Els totxos i les rajoles es feien igualment a les bòviles.

- La sorra era de la platja. És sorra de gra gros de quars, forta i molt resistent, o sigui sorra de molt bona qualitat per a la construcció. Per remolinar els arrebossats calia garbellar-la per emprar només el gra més petit i unificat.

- Els conductes de recollida d'aigües, tant pluvials com residuals, eren de terrissa, fets pels terrissers del poble.

- La calç, producte mediterrani per excel·lència, s'adquiria en blocs

força grossos que es trossejaven a cops de maceta i que se submergien en aigua amb la finalitat d'apagar-los. Cada mestre de cases tenia al seu magatzem la bassa d'amarar la calç.

Aquestes petites edificacions que he descrit són el model propi d'una zona determinada. En realitat, les necessitats de l'ofici de pescador solen ser semblants en totes les costes del món. El que les fa diferents és la imatge externa, perquè s'han construït amb els elements i materials propis de l'entorn. Mentre que en segons quins llocs els habitatges no deixen de ser un cub al qual s'afegeixen petits volums annexos, en altres indrets ofereixen una teulada de pendent accentuat fet de materials vegetals. I així podríem anar escatint, de cada racó i cada cala, allò que els identifica, que és allò que mostra la seva personalitat.

Però, en el fons, la forma de viure, els espais interiors, no varien gaire d'un punt a un altre, perquè la vida del pescador és una vida senzilla, una forma de viure en contacte amb la natura, i la casa és un refugi, un recés acollidor per descansar i protegir-se dels mals oratges.

Totes són admirables, perquè desprenen l'encant de la senzillesa.